

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота магістра
“ Англо – шотландські взаємини на початку XVII –
наприкінці XVIII ст: проблеми експансії, інкорпорації та
сепаратизму”

Виконав:
магістрант II курсу
денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та
археологія (Середня освіта)
Стефанишин Віталій Романович

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Гуменюк Анатолій Олексійович

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	7
1.1. Історіографія проблеми.....	7
1.2. Джерельна база.....	16
РОЗДІЛ II. ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ УНІЇ.....	22
2.1. Англо-шотландські відносини епохи Середньовіччя.....	22
2.2. Феномен прикордоння: взаємодія та конфлікти. Шотландія у Столітній війні.....	29
2.3. Ідея унії в період правління Тюдорів. Роль Реформації.....	37
РОЗДІЛ III. АНГЛІЯ І ШОТЛАНДІЯ У XVII СТОЛІТТІ: ВІД ДИНАСТИЧНОЇ УНІЇ ДО ІНКОРПОРАЦІЇ.....	46
3.1. Розвиток ідеї унії в період правління Стюартів.....	46
3.2. Від громадянської війни до реставрації: спроби інкорпорації.....	53
3.3 «Славна революція»: формування парламентської унії.....	61
РОЗДІЛ IV. УТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНОГО КОРОЛІВСТВА: ПІДТРИМКА ТА ПРОТИДІЯ.....	70
4.1. Парламентський договір 1707: за і проти.....	70
4.2. Якобітський рух як протидія унії.....	76
4.3. Окупація Хайленду.....	82
4.4. Інкорпорація та модернізація Гористої Шотландії.....	89
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ.....	99

ВСТУП

Актуальність. Сучасна Європа намагається зберегти етнічну і культурну цілісність у рамках національних кордонів. Шотландія у цьому аспекті виступає справжнім символом націоналізму і захисту власної ідентичності. Парадоксальним чином, на це вплинуло перебування країни у межах Британської імперії. Але взаємодія із Англією відбувалась протягом усєї історії обох королівств.

Ще в епоху Середніх віків Англія і Шотландія активно впливали одна на одну у культурному, мовному, релігійному і економічному аспектах. Оскільки Шотландія мала набагато менше ресурсів (матеріальних і людських), то досить скоро опинилась у залежному становищі від південного сусіда. Але політичні практики епохи Середньовіччя, а саме домінування династичного принципу влади, дозволяли обом країнам взаємодіяти на рівних засадах. При цьому обидві держави постійно вели боротьбу за прикордонні території, а також увесь Британський архіпелаг.

Великий інтерес викликає зародження та реалізація ідеї унії між королівствами. Якщо визначально це був проект об'єднання королівств під владою єдиної династії, зі збереженням усіх внутрішніх особливостей обох держав, то скоро він трансформувався у проект інкорпорації Шотландії до складу Великої Британії. Цьому сприяли і внутрішні процеси, що відбувались на Півночі, зокрема мовна і релігійна асиміляція з-боку Англії, що призвело до поступової втрати шотландцями власної мови і культури. Але незважаючи на такі наслідки, шотландці зберегли свою власну національну ідентичність, що сьогодні є основним аргументом прихильником незалежності Шотландії.

Варто також виділити тематику дослідження Хайленду. Гориста Шотландія завжди відрізнялась від Рівнинної у культурному, мовному і економічному аспектах. Але з моменту укладання династичної унії Стюартів, Хайленд поступово перетворюється на ізольований замкнутий регіон, із

власними політичними інститутами, непідконтрольними короні. Згодом, коли процес асиміляції набуде масових рис, саме жителі Хайленду будуть асоціюватись з ідеєю збереження незалежності Шотландського королівства і будуть головними виразниками незадоволення британською політикою, на котрих навішували ярлики «бунтівників» і «дикунів». У наш час Хайленд залишається регіоном із власними специфічними рисами і унікальною культурою її жителів. Але це стало можливим як результат англо-шотландських відносин.

Мета роботи: дослідити увесь спектр англо-шотландських відносин від утворення королівств до утворення Сполученого королівства

Завдання роботи:

- охарактеризувати процес становлення англо-шотландських відносин у період Середньовіччя;
- визначити особливості взаємодії обох королівств у прикордонних землях, становлення англо-шотландського фронтиру;
- з'ясувати вплив Англії на Північ у період Реформації та появу ідеї династичної унії;
- описати характерні риси англо-шотландських відносин протягом XVII століття;
- в'яснити причини укладення англо-шотландської унії 1707 та відношення шотландців до цієї події
- з'ясувати особливості розвитку Хайленду у системі англо-шотландських стосунків.

Об'єкт дослідження: англо-шотландські відносини

Предмет дослідження: процес інкорпорації Шотландії до складу Великої Британії та протидія цьому

Хронологічні межі: охоплюють період від VIII до поч. XIX ст. Нижня хронологічна межа пояснюється процесом утворення єдиного Шотландського королівства і початком процесу об'єднання англосаксонської гептархії у межах Англії.

Верхня хронологічна межа (початок XIX) ст. знаменується закінченням процесу інкорпорації Шотландії, а саме її гірської області, до складу Британської імперії і початком індустріальної революції на Півночі.

Географічні межі охоплюють усю територію о. Британія. У ширшому плані – охоплюють увесь Британський архіпелаг, зокрема й роль Ірландії у англо-шотландських взаєминах.

Наукова новизна представлена у тексті комплексним дослідженням англо-шотландських взаємин у період Середньовіччя і Ранньомодерної доби; визначенні усіх аспектів взаємодії обох королівств та процесі інкорпорації Півночі, а також вчителями історії

Методологія дослідження. З'ясовуючи порушену в роботі проблему, особлива увага зверталася на такі принципи історичного пізнання: історизму, об'єктивності, системності та всебічності.

Принцип історизму дає можливість охарактеризувати увесь спектр англо-шотландських взаємин періоду Середньовіччя і Ранньомодерної доби, шляхом реконструкції політичних інститутів обох королівств, визначення їх культурних і релігійних взаємовпливів.

Дотримуючись **принципу об'єктивності**, автор намагається відтворити процес еволюції взаємовідносин Англії і Шотландії, при чому основну увагу приділено останній через брак досліджень у вітчизняній історіографії; відтворюються погляди англійців і шотландців на зміни у взаєминах між королівствами, політичні проекти унії та інтеграції.

Принцип всебічності дозволяє проілюструвати погляди представників різних прошарків англійського і шотландського суспільств щодо взаємовідносин і взаємовпливів королівств у межах Британії; показати погляди як прихильників, так і противників англо-шотландської унії; визначити позитивні і негативні сторони інкорпорації Шотландії до складу Британії.

Принцип системності дає можливість охарактеризувати увесь спектр англо-шотландських взаємин протягом VIII-XIX ст., зокрема процес асиміляції Шотландії, її поділ на Рівнинну і Гірську частини; визначити прикметні риси обох областей королівства; охарактеризувати релігійні й культурні особливості взаємодії Англії і Шотландії; визначити основні наслідки англо-шотландської унії 1707 року.

Завдяки **проблемно-хронологічному методу** можна дослідити еволюцію англо-шотландських стосунків від появи обох королівств у епоху раннього Середньовіччя, дослідити розвиток ідеї унії, появу проекту інкорпорації та модернізації Хайленду.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її положення можуть бути використані викладачами при підготовці лекцій з історії Середніх віків і Нового часу, при підготовці студентів до семінарів. Матеріали роботи можуть використовуватись при написанні курсових, бакалаврських і магістерських робіт

Апробація Основні положення і результати роботи доповідалися на засіданнях кафедри всесвітньої історії КПНУ імені Івана Огієнка та в ході звітної науково-практичної конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в квітні 2019 року.

Публікації. стаття на тему «Політичний портрет Якова I Стюарта» була подана до збірника наукових праць студентів та магістрантів історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка.

ВИСНОВКИ

Із моменту утворення Шотландського королівства відбувається процес постійної взаємодії із Англією, поширення англійських впливів. Обидва королівства втручались у внутрішні справи сусідів, впливали культурно і ментально. Разом із тим, постійно виникають династичні англо-шотландські союзи, що постійно призводило до взаємних територіальних претензій. Наприкінці XIII століття Англія робить першу спробу підкорити Північ і зробити її частиною єдиної монархії, що закінчилось підняттям визвольного руху у Шотландії і об'єднання королівства навколо династії Брюсів.

Протягом XIV-XV століть королівства постійно конфліктують, водночас намагаючись знайти нову модель взаємодії. Постійні відносини на англо-шотландському кордоні призводять до появи унікального соціуму Прикордоння. За своєю характеристикою, вона нагадує зону фронтиру, у котрій одночасно поєднують англійські і шотландські риси, населення розмовляє змішаною мовою, постійно заключаються династичні союзи між прикордонними елітами. Водночас, місцеві лорди постійно ведуть війни із сусідами, які мали приватний характер і не узгоджувались із центром. У цей же період обидва королівства були втягнуті у Столітню війну, в якій активну участь відігравали шотландці – союзники Франції.

Результати Столітньої війни були невтішними для обох королівств: Англія втратила володіння на континенті, а Шотландія не добилась жодних переваг, лише понесши значні втрати. Шотландія намагалась скористатись Війною троянд, задля територіальних надбань у Нортумбрії, але зазнала невдачі.

Наприкінці XV століття Шотландія стає на шлях реформ і модернізації, значний вплив продовжували мати Англія і Франція. Обидві країни конкорували за Північне королівство. Англійський вплив простежується у поширенні англійської мови і культури, тісній економічній взаємодії і торгових відносинах, формуванні нової шотландської культури. Саме у цей період відбувається

розділення королівства на дві частини – Рівнинну і Гористу. У першій почала домінувати англійська культура, в останній – гельська. В обох областях існували різні форми соціальної взаємодії, економічних відносин, культурного розвитку.

Саме у XVI столітті Гориста Шотландія (Хайленд) стає тим стереотипним регіоном кланового поділу, який відомий загалу завдяки літературі та кінематографу. Верховинна Шотландія починає абстрагуватись від королівської влади, чому сприяв розвиток товарно-грошових відносин у Європі – Хайленд веде незалежну торгівлю (як правило нелегальну), саме гірський регіон поставляє у європейські армії рекрутів, найманців і авантюристів.

ЩЕ одна проблема Шотландії ранньомодерної доби – релігійна реформа. Якщо у містах і кланах Півдня реформація була сприйнята позитивно як елітою, так і підданими, то у Хайленді – реформація не здобула прихильності кланових вождів і місцевих аббатів. Причиною цього був англійський вплив у Шотландії, адже Джон Нокс проповідував англійською мовою, нею ж писались і реформаційні трактати і псалтирі. Серед горян це сприймалось як інородна релігія, що прийшла з Англії. Реформація вплинула і на зовнішню політику Шотландії – при дворі формується потужна «англійська» партія, котра виступала за інтеграцію обох королівств на умовах династичної унії. Це стало можливим по смерті Єлизавети Тюдор, котра призначила своїм спадкоємцем Якова Стюарта.

З воцарінням династії Стюартів обидва королівства починають набувати обрисів Великої Британії. Починається поступова уніфікація законодавства, традицій, англійська мова починає домінувати на Півночі. Якщо аристократія Лоуленду (рівнин) цілком сприймала такі зміни, лише наполягаючи на збереженні кланового устрою, то у Хайленді жодних змін не відбулося. Реформи перших Стюартів не зачіпали Верховину. Згодом, це позначиться і на революційних подіях.

Англійська революція стала результатом невдалої політики королів Стюартів, при чому незадоволення нею висловлювали еліти обох королівств – перші революційні виступи розпочались на Півночі. По мірі поступу революції, нові еліти починають усе більше зближення, маючи схожі ідеологічні бачення майбутнього, водночас відбувається іще більша ізоляція Хайленду від решти Британії. Наприкінці революції, Шотландія намагається зберегти свій суверенітет і стає під прапори роялізму, що згодом зробить Північ головною фортецею Стюартів.

У період Реставрації і Славної революції стають зрозумілими прагнення шотландських еліт утворити єдине королівство, при цьому залишаючи своє управління і право, але сформувавши єдиний парламент. Шотландці починають займати посади при дворі у Вестмінстері, проводити власну політику. Але з воцарінням Вільгельма Оранського, шотландці перестають бути лояльними підданими.

Централізаторська політика Парламенту і королівського уряду призводить до зворотньої реакції – у Шотландії поширюється якобітський рух, як протидія унії і централізації. Головною фортецею якобітів був Хайленд, рух також підтримували шотландські католики великі лорди, які хотіли зберегти систему патронажу, що забезпечувала їм вплив у регіоні. Але в цілому, шотландці досить нейтрально поставились до якобітів і до унії.

Із розгромом якобітського руху розпочалась двояка реакція – з одного боку усі активні учасники руху репресуються, відбувається заборона хайлендських традицій, мови, одягу горян. Англійська влада вважала усіх горян бунтівниками, а тому чинила із місцевими мешканцями досить жорстоко. Водночас, відбувається процес економічної модернізації краю – будуються дороги, мости і форти. Відбувається первинна індустріалізація – будують перші фабрики. Але усіх незгодних з такою політикою, окупаційна влада британців депортує з регіону. Таким чином, Шотландія була остаточно інкорпорована у Велику Британію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Акт о соединении с Шотландией // Конституции и законодательные акты буржуазных государств в XVII-XIX вв. МОСКВА, 1957. С. 137-143
2. Акт о лучшем обеспечении свободы подданного и о предупреждении заточений за морями // Конституции и законодательные акты буржуазных государств в XVII-XIX вв. МОСКВА, 1957. С. 116-125
3. Акт об устроении // Конституции и законодательные акты буржуазных государств в XVII-XIX вв. МОСКВА, 1957. С. 134-136
4. Билль о правах // Конституции и законодательные акты буржуазных государств в XVII-XIX вв. МОСКВА, 1957. С. 126-133
5. Кузнецов Д.В. (сост.) Хрестоматия по истории международных отношений. Книга 2. Средние века Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2013. – 1263 с.
6. Семилетний акт // Конституции и законодательные акты буржуазных государств в XVII-XIX вв. МОСКВА, 1957. С. 142-143.
7. Скотт Вальтер. Пертская красавица (Мир приключений). МОСКВА: Из-во «Правда», 1988 484 с.
8. Скотт Вальтер. Собрание сочинений в восьми томах. МОСКВА: Из-во: «Правда», 1990. Т.1. Уэверли , или шестьдесят лет назад. Т.4. Роб Рой, Т.5. Эдинбургская темница. Т.8. Квентин Дорвард.
9. Стивенсон Р.Л. Собрание сочинений в 5 тт. Т. 3. МОСКВА: Издатцентр, 1996. 592 с.
10. Стівенсон Роберт Луїс. Катріона. Київ: Видавництво ЦК ЛКСМУ "Молодь", 1961. 257 с.
11. Стівенсон. Р.Л Збання творів у 5 томах. Том 2. Київ: Українознавство, 1994. 352 с.

12. Хрестоматия по истории международных отношений Сост. Д.В. Кузнецов. В 5-ти книгах. Книга 2. Средние Века. Благовещенск, 2013. 1260 с.
13. Хрестоматия по истории международных отношений / Сост. Д.В. Кузнецов. В 5-ти книгах. Книга 3. Новое время. – Благовещенск, 2013. – 1024 с.
14. Хрестоматия по истории Нового времени стран Европы и Америки / Сост. Д.В. Кузнецов. В 2-х книгах. Книга первая. Внутривосточное развитие. Часть 1. XVII-XVIII вв. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2010. – 434 с.
15. Шекспір В. Твори в шести томах: Том 3. К.: Дніпро, 1986. 696 с.
16. Шекспір В. Твори в шести томах: Том 5. К.: Дніпро, 1985. 577 с.
17. Шотландия. Автобиография под ред. Р. Горинг , [пер. с,англ. МОСКВА Башкатова, Т. Велимеева , под общ. ред. К. Королева]. МОСКВА: Эксмо, СПб.: Мидгард,2010. 704 с.
18. Historical Papers relating to the Jacobite Period 1699-1750 Vol I/Ed by J Allardyce Aberdeen, 1895-1896. 460p.
19. A Selection of Scottish Forfeited Estates Papers. 1715, 1745. Edited from the Original Documents,with Introduction and Appendices by A.H. Millar, LL.D., F.S.A. Scot. Edinb., 1909. 452 p.
20. Acts ofthe Parliaments of Scotland. Ed. by T.Thomson, C Innes. 12 vol. Edinb., 1814-1875.
21. Defoe D. An Essay at Removing National Prejudices Against a Union with Scotland, Part I. L., 1706. 30 p.
22. Ecclesiastical Records of the Presbytery of Lanark 1623-1709. Edinb., Abbotsford Club. 1889. 176 p.
23. Forbes to Walpole, Aug. 1716 // Cullodcn Papers, L. 1912. 338 p.
24. Home J History of the Rebellion in the year 1745. London, 1802. 303 p.
25. Historia Majoris Britanniae: tam Angliæ quam Scotiæ, per Joannem Majorem, nomine quidem Scotum, professione autem Theologum, é veterum monumentis concinnata. Edinn.,1740. 420 p.
26. Macdonald A., Macdonald A. The Clan Donald. 3 vol., Edinb., 1896. 488p.

27. Memoirs of the rebellion in 1745 and 1746 by J. Johnstone, L. 1822. 416p.
28. Reasons For An Union Between the Kingdoms of England and Scotland. L., 1706. 165 p.
29. Select Statutes, Cases and Documents to Illustrate English Constitutional History, 1660-1832 With Additional Matter on Irish and Canadian Documents (1840-1931)/Ed by C O Robertson London. 516 p.
30. Sir John Clerk. History of the Union of Scotland and England. Ed. by D. Duncan. Edinb., 1993. 250p.
31. The Articles of Union // Ads of the Parliaments of Scotland. Ed. by T. Thomson C Innes. 12 vol. Edinb., 1814-1875. Vol. XI. P. 406-413.
32. The Highlands of Scotland in 1750. Ed. by Andrew Lang Edinb. 1898. 169 p.
33. The Massacre of Glencoe. Historical background document extracts and copies. Scottish Record Office. Edinb., 1995. 416p.

Література

34. Англия-Шотландия. Стычки на границе. Новый солдат, № 124. 35 с.
35. Апрыщенко В.Ю. Клановая система горной Шотландии: традиции и модернизация. Ростов-н/Д, 2006. 320с.
36. Апрыщенко В.Ю. Уния и модернизация: становление шотландской национальной идентичности в XVIII – первой половине XIX в. Ростов н/Д, 2008. 484 с.
37. Апрыщенко, В.Ю. Шотландия в новое время: в поисках идентичностей. СПб.: Алетейя, 2016. 720 с.
38. Барг М. Кромвель и его время. МОСКВА: УЧПЕДГИЗ, 1960. 244 с.
39. Бокль Г. Т. История цивилизации в Англии / Пер. А. Н. Буйницкого. — Санкт-Петербург: Ф. Павленков, 1895. Т. 1, 2. 528 с.
40. Брандт М. Шотландия в европейской системе государств (вторая половина XVI в.). МОСКВА, 1993. 160с.
41. Бэри Ковард. Оливер Кромвель Ростов-на-Дону: «Феникс», 1997. — 320 с.

42. Гизо Франсуа. История английской революции Том 1,2. Ростов-на-Дону. Издательство «Феникс» 1996. - 480 с.
43. Джеймс Макферсон. Поэмы Оссиана. Издание подготовил Ю.Д. Левин. Ленинград: «Наука», 1983. 589 с.
44. Диллон М., Чедвик Н.К. История кельтских королевств. Пер. с англ. С.В. Иванов . МОСКВА Вече, Санкт-Петербург.: Евразия, 2006. 512 с.
45. Донскова, И.И. Шотландия. Мистическая страна кельтов и друидов. МОСКВА :Вече, 2008. 318 с.
46. Европейское дворянство XVI – XVII веков границы сословия Москва, 1997. 272с.
47. Игнатъев С. В. Шотландия и Англия в первой половине XV в.: высокая политика и региональные амбиции. Санкт-Петербург. : Алетейя, 2011. 167 с.
48. Калмыкова Е.В. Образы войны в исторических представлениях англичан позднего Средневековья. Монография. МОСКВА: Квадрига, 2010. 660 с.
49. Карлейль Т. Герои, почитание героев и героическое в истории. МОСКВА: Эксмо, 2008. 864 с.
50. Ковин В.С. Королевские слуги и яковитский двор в Англии 1603–1625. Дисс. канд. ист. наук. Санкт-Петербург, 1999. 315 с.
51. Кондратьев С.В. Английская революция XVII века МОСКВА: Академия, 2010. 192 с.
52. Короли Англии против Уэльса и Шотландии 1250-1400. Новый солдат, № 89. 39с.
53. Кристофер Дэниел Англия. История страны 2007, 480с.
54. Лабутина Т. Политическая борьба в Англии в период реставрации Стюартов, 1660-1681. 1982, 206 с.
55. Левин Г.Р. Очерки истории Англии. Средние века и новое время. МОСКВА 1959. 358с.
56. Мак-Кензи Агнес. Рождение Шотландии / Перевод, научная ред., вступит. статья С. В. Иванова.—Санкт-Петербург.: Евразия, 2003. 336 с.

57. Малкин С.Г. Мятежный край Его Величества: британское военное присутствие в Горной Шотландии в 1715–1745 гг. Санкт-Петербург., 2011. 256 с.
58. Мосолкина Т.В. Социальная история Англии XIV—XVII вв. МОСКВА, Санкт-Петербург.: Центр гуманитарных инициатив, 2017. 416 с.
59. Норвич, Д. История Англии и шекспировские короли / пер. с англ. И.В. Лобанова. МОСКВА: Астрель, 2012. 414 с.
60. Ньюарк Тим. Хайлендеры. История легендарных воинов-горцев Шотландии / Пер. с англ. Е. В. Селезневой. Санкт-Петербург.: Евразия, МОСКВА: ИД «Клио», 2018. 382 с.
61. Саймон Дженкинс. Краткая история Англии. МОСКВА 2015. 440 с.
62. Серегина А.Ю. Английское католическое сообщество XVI—XVII вв.: виконты Монтегю. МОСКВА, Санкт-Петербург.: Центр гуманитарных инициатив, 2017. 544 с.
63. Скотт Вальтер. Дедушкины рассказы. История Шотландии с древнейших времен до флодденского сражения 1513 года / Перевод с английского Т. Бердиковой (гл. XII — XXIV) и М. Тюнькиной (Предисловие, гл. I — XI).. Б.С.Г.-ПРЕСС, 2005. 480 с.
64. Станков К. Н. Король Яков II Стюарт и становление движения якобитов. 1685-1701. Санкт-Петербург.: Алетейя, 2014. 416 с.
65. Титлер Патрик Фрейзер. История Шотландии. От пиктов до Брюсов / Пер. с англ. Е. А. Стюарт. Санкт-Петербург.: Евразия, 2016. 610 с.
66. Томсинов, В.А. «Славная революция» 1688-1689 годов в Англии и Билль о правах. МОСКВА: Зерцало-М, 2010. 250 с.
67. Тревельян Дж. История Англии: от Чосера до королевы Виктории Смоленск: Русич, 2007. 624 с.
68. Тьерри О. Завоевание Англии норманнами = Histoire de la conquête de l'Angleterre par les normands. МОСКВА, 1900. 134 с.
69. Федоров С.Е. Раннестюартовская аристократия (1603-1629). Санкт-Петербург.: Алетейя, 2005. 525 с.

70. Федоров С.Е., Кондратьев С.В., Питулько Г.Н. Англия XVIIв.: социoproфессиональные группы и общество. Санкт-Петербург.: Образование, 1997. 187 с.
71. Федоров С.Е., Паламарчук А.А. Средневековая Шотландия. Санкт-Петербург.: Дмитрий Буланин, 2014. 352 с.
72. Федосов Д. Г. Рожденная в битвах. Шотландия до конца XIV века. 2е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург.: Евразия, МОСКВА: ИД «Клио». 384 с.
73. Фергюсон Артур Боулз Золотая осень английской рыцарственности. Исследование упадка и трансформации рыцарского идеализма. Перевод с англ., предисловие и краткий биографический словарь Муравьевой МОСКВА Г. Санкт-Петербург.: 2004. 352 с.
74. Фруассар, Ж. Хроники. 1340-1350 / Пер. и примеч. М.В. Аникиева. Санкт-Петербург.: Издательство РХГА, Ювента, 2012. 856 с.
75. Хеншелл Н. Миф абсолютизма. Перемены и преемственность в развитии западноевропейской монархии раннего Нового времени. Санкт-Петербург., 2003. 272с.
76. Чернова Л. Н. Под сенью Святого Павла: деловой мир Лондона XIV– XVI вв.: Монография Москва – Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2016. 366 с.
77. Штокмар В.В. История Англии в Средние века. Санкт-Петербург.: Издательство «Алетейя», 2000. 203с.
78. Эйлмер Дж. Восстание или революция? Англия 1640-1660 гг. / Пер. с англ. А. А. Паламарчук и С. Е. Федорова. Санкт-Петербург.: Алетейя, 2004. 264с.
79. Юм Д. Англия под властью дома Стюартов. Т. 1, 2. Санкт-Петербург., 2001-2002. 464+564 с.
80. 100 битв, которые изменили мир. Вып № 95. Бэннокберн – 1314 ООО «Де Агостини», 2012. 32с.
81. Archie Duncan Scotland: The Making of the Kingdom. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1973. 705 p.

- 82.Cowan Edward J. (editor). *The Wallace Book* John Donald Publ., 2010. 272p.
- 83.Cowan Edward J., Finlay Richard J. (eds) *Scottish History: the Power of the Past* Edinburgh University Press, 2002. 279 p.
- 84.Ferguson Adam *An Essay on the History of Civil Society*. Philadelphia, 1819
- 85.Fraser Sarah. *The Last Highlander: Scotland's Most Notorious Clan Chief, Rebel & Double Agent* HarperPress, 2012. 448 p.
- 86.G.W.S. Barrow *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. Edinburgh, 2005. 560p.
- 87.G.W.S. Barrow *The Kingdom of the Scots*, London, 1973. 352 p.
- 88.George Buchanans. *Rerum Scotarum Historia* (Latin and English) / <http://www.philological.bham.ac.uk/scothist/intro.html>.
- 89.George Chalmers. *Caledonia, or, An account, historical and topographic of North Britain from the most ancient to the present times*. Vol 1-7, 1887-1894. 302 p.
- 90.Hectore Boece *The History and Chronicles of Scotland: Volume 1* by John Bellenden, Edinb., 1821. 474 p.
- 91.Innes, Cosmo , *Ancient Laws and Customs of the Burghs of Scotland (A.D. 1124 – 1424)*. Edinburgh, 1868. 252 p.
- 92.Innes, Cosmo *Scotland in the Middle Ages*, Edinburgh: Edmonston and Douglas. 1860. 368p.
- 93.Innes, Cosmo *Sketches of Early Scotch History and Social Progress*, Edinburgh: Edmonston and Douglas. 1861. 624 p.
- 94.Mackenzie, Alexander *History of the Clan Mackenzie*. Inverness: A & W Mackenzie, 1879. 500 p.
- 95.Skene, William Forbes (1886), *Celtic Scotland: A History of Ancient Alban Vol 1-3* D. Douglas, 1876-1887. 558p.
- 96.Stuart Reid *Sheriffmuir, 1715: The Jacobite War in Scotland*. Frontline Book, London. 2014. 256 p.
- 97.*The History of the Reformation of the Church of England* by Gilbert Burnet. Oxford University Press, 1829. 583 p.

98. The Works of William Robertson, D. D. by William Robertson contrib. by Dugald Stewart, London, 1817. Vol 2. History of Scotland
99. Thomas Babington Macaulay The History of England from the Accession of James II. Philadelphia: Porter & Coates. 1848. Vol 5. 505 p.
100. Tytler P.F. History of Scotland. Edinb., 1828-1843. Vol 3. 520 p.

Статті

101. Алексеев, К.А. Ирландское восстание конца XVII века // Вопросы истории. 2004. № 11. С. 29-42.
102. Апрыщенко, В.Ю. Шотландский якобитизм: бунт или национальное движение? // Британские исследования: сб. науч. ст./отв. ред. И.МОСКВА Узнародов. — Ростов н/Д: Логос, 2006. Вып. 1. С. 102-122.
103. Басовская Н. И., Зверева Г. И. Союз Франции и Шотландии в системе англо-французских противоречий XII–XV вв. // СВ. 1985. Вып. 48, С. 71–90.
104. Брандт, М.Ю. Парламентские дебаты по поводу объединения Англии и Шотландии в начале XVII в. // Средние века. -1989. - Вып. 52. - С. 115-129.
105. Дашкова Е.Р. Небольшое путешествие в Горную Шотландию. 1777 // XVIII век. Сб. 19. Санкт-Петербург, 1995. С.49-54
106. Игнатъев С. В. Англия и династическая перспектива Стюартов: 1424–1437 гг. // Актуальные проблемы всеобщей истории. Исследования по истории Англии (XII–XX вв.). Вып. 3. Ростов-на-Дону, 2004. С. 80–99.
107. Игнатъев С. В. Конфликт графа Джорджа Данбара и графа Арчибальда Дугласа в реалиях англо-шотландских отношений в начале XV в. // Проблемы социально-политической истории и культуры средних веков Тезисы докладов XVII всероссийской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Санкт-Петербург, 1998. С. 16–18.

108. Козлов В.И. Англо-французское противостояние в Шотландии и Ирландии в годы правления Генриха VIII и Франциска I // Всероссийский журнал научных публикаций, № 4, 2012. С. 68-72.
109. Кондратьев С.В. Юнионизм в Шотландии первой половины XVI века и его основания в сочинениях антикваров. Новый исторический вестник. №3, 2016. С.140-157
110. Кондратьев С.В. Юнионистский проект Френсиса Бэкона // Социум и власть. 2014. №6. С.135-139
111. Косых Т.А. Горная Шотландия и ее жители глазам англичан XVIII в.: к вопросу о стереотипах в межкультурной коммуникации // Известия УрФУ. Серия 2. Гуманитарные науки. 2017. Т. 19. № 2 (163). С. 180–189
112. Кров Рюриковичів у жилах шотландських королів / Л. Войтович // Україна в Центрально-Східній Європі: Зб. наук. пр. — Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. Вип. 7. С. 94-101.
113. Магаков Г.Ю. Шотландия и англо-шотландская «уния корон» начала XVII в. // Проблемы социальной истории и культуры средних веков. Л., 1987. С.101-109
114. Малкин С.Г. «Тайные советники»: корреспонденты Данкана Форбса из Каллодена и умиротворение Горной Шотландии в 1715-1745 гг. / Общество интеллектуальной истории, Южный федеральный университет. Санкт-Петербург, 2010. С.81-89
115. Нуждин О. И., Драпчук Д. Ю. Франко-шотландские отношения в первой трети XV в.. // Античная древность и средние века. Екатеринбург, 2014. Вып. 42. С.264-278
116. Паламарчук А.А.«Дело Кальвина» и проблемы англо-шотландской унии 1603 г. // Вестник Санкт-ПетербургГУ. Серия 2. История. 2014. №4. С.76-82.

117. Петросьян, А.А. Эдинбургский договор 1560 г. Англия в эпоху абсолютизма . МОСКВА: Изд-во Московского университета. 1984. С. 31-55.
118. Ренев Е.Г. Шотландия второй трети XVIII века. Ускоренная капиталистическая эволюция: элита и общество // Мир истории. Жизнь историка. МОСКВА, 1995. С.103-117
119. Станков К.Н. Административная политика Якова II в Англии и Шотландии, 1685-1688 гг // Вестник ВолГУ. Серия 4, История. Регионоведение. Международные отношения. 2014. №1. С.31-39
120. Федосов Д.Г. Лорды и лэрды: шотландское дворянство в XVI-XVII вв. // Европейское дворянство. МОСКВА, 1997. С.35-49.
121. Штокмар В. В. Религиозно-политический и национальный аспекты объединения Англии и Шотландии в начале XVII в. // Проблемы социальной структуры и идеологии средневекового общества. Л.: ЛГУ, 1978. Вып. 2. С. 92–103.
122. Velychenko Stephan. Empire Loyalism and Minority Nationalism in Great Britain and Imperial Russia, 1707 to 1914: Institutions, Law, and Nationality in Scotland and Ukraine / Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 4. Спеціальне видання: Rossia et Britannia: Імперії та нації на окраїнах Європи. – Харків: Новий Вид, 2001. С. 62-99.

Дисертації

123. Зверева, И.А. Шотландия в системе международных отношений в конце XV - 80-е годы XVI века : дис. ... канд. юрид. наук. МОСКВА, 2008. 160 с.
124. Малкин С.Г. Интеллектуальная колонизация и «хайлендская проблема» великобритании в конце xvii – первой половине XVIII вв. // Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. Самара, 2014. 563 с.
125. Моррис М-В.В. Статус личности в праве Шотландии // Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М, 2013. 138с.

Підручники і посібники

126. Галушко Давня Шотландія. Навчальний посібник, Київ: КНЛУ, 2003. 180с.
127. Галушко К.Ю. Кельская Британия: племена, государства, династии с древности до конца XV века: Учебное пособие / Под ред. Терещенко Ю.И. Київ: Атика, 2005. 324 с.
128. Галушко К.Ю. Країнознавство: Історія Британії у стародавню та середньовічну добу. Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2007. 125с.
129. Зверева Г. И. История Шотландии. — МОСКВА: Высшая школа, 1987. 208 с.
130. Devine T.M., Wormald Jenny (eds.). The Oxford Handbook of Modern Scottish History Oxford University Press, 2014. 720 p.